

Щурик М.В.,
*д.е.н., професор Івано-Франківського університету права ім. Короля
Данила*

ДЖЕРЕЛА ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФІНАНСУВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ КАРПАТСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

Обґрунтовується необхідність запровадження якісно нової економічної моделі фінансування сільськогосподарського сектору економіки Карпатського макрорегіону. Доведена необхідність створення передумов фінансування процесу відтворення земельних ресурсів. Запропоновано механізм фінансування з урахуванням особливостей перехідної ринкової економіки.

The author grounds the necessity to provide qualitatively new economical model for financing agricultural economical sector of the Carpathian macroregion. The article proves that it is very important to create preconditions of financing for the process of recreation landed resources. It offers the mechanism of financing that takes into account some peculiarities of transitional market economy.

Постановка проблеми. Недостатність надходження коштів для потреб аграрного сектору Карпатського макрорегіону унеможлиблює ефективне відтворення земельних ресурсів. Дефіцит фінансування пояснюється не лише відсутністю джерел грошових коштів, а й організаційною невизначеністю, яка полягає насамперед у відсутності моделі, системного та комплексного підходу до розв'язання проблем відтворення землі у господарстві. Фінансування відтворюваного процесу гальмується також значною подрібненістю земельного фонду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансування заходів збереження, поліпшення використання та охорони земель аграрного сектору досліджується багатьма відомими вченими, спеціалістами сільського господарства, практиками. Більшість з них наголошує на важливості, актуальності та значущості фінансових ресурсів, завдяки яким забезпечується від-

творювальний процес у аграрному секторі економіки в цілому та земельних ресурсів зокрема.

Особливо зростає роль і значення потреб фінансування в період запровадження ринкових методів господарювання. Ринкова економіка, на відміну від адміністративної, значно відрізняється організацією можливостей фінансування, джерелами та результатами впливу на діяльність аграрного сектору. Недостатність залучення фінансових ресурсів сільськогосподарським сектором в умовах ринку спричиняє до виробничої та фінансової кризи, банкрутства, чого не було в період планово-адміністративної економіки.

Вченими пропонуються неоднозначні підходи до організації фінансового забезпечення відтворюваного процесу в сільському господарстві. Окремі з них наголошують, що поповнення власних фінансових ресурсів потребує зменшення нетоварної частини виробництва й обсягів бартерних розрахунків [2, с. 113].

Зменшення збитковості земельних господарств у сільському господарстві може бути досягнуто також, завдяки посиленню регуляторних функцій держави, виробленню адекватної фінансової політики. Фінансова політика держави буде дієвою і повною, якщо у ній знайдуть своє втілення інтереси агропромислового виробництва. Будь-які агропромислові реформування слід розглядати, як загальноекономічну проблему, що потребує для свого розв'язання дієвого фінансово-кредитного механізму, вдосконалення державного регулювання, гарантованого державою ресурсного та фінансового забезпечення [3, с. 75].

Інша група вчених, досліджуючи можливість та потребу фінансування земельних ресурсів, застерігають від переоцінки державної підтримки. Це стосується зокрема бюджетної форми фінансування земель зайнятих лісом. Бюджетна форма фінансування нині потрібна, але її не слід переоцінювати. Така форма фінансування нерідко стає гальмом розвитку галузі, заручником фінансових установ [1, с. 74]. Саме тому фінансове забезпечення відтворювального процесу в сільському господарстві має бути адекватно сформованим відноsinам ринкової моделі відтворення. Найбільш адекватною системою державної підтримки, що враховує особливості перехідної економіки та виправдовує своє застосування на сучасному етапі, є перехід до прямих виплат сільськогосподарським товариствам, незалежно від розмірів господарств та організаційно-правових форм [2, с. 11].

Наявні дослідження, що стосуються проблем фінансування сільськогосподарського сектору економіки засвідчують про їх актуальність та важливість. Зазначимо також, що вченими

внесено значний вклад у розв'язання завдань забезпеченості відтворювального процесу фінансовими ресурсами для потреб аграрного сектора. У той же час, потребують додаткового дослідження і тому залишаються дискусійними питання щодо запровадження джерел та засобу виробництва, без якого розвиток сільського господарства в умовах ринку набуває особливо важливого значення.

Постанова завдання. Обґрунтувати потребу виокремлення процесу відтворення земель сільського господарства як самостійного напряму фінансування. Запропонувати джерела та механізм фінансового забезпечення потреб збереження, поліпшення, охорони та використання земельного фонду з урахуванням умов перехідної ринкової економічної моделі.

Результати дослідження. Обсяг та рівень фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів аграрного сектора в Карпатському макрорегіоні можна оцінити, як недостатній, нестабільний і такий, що в більшості випадків носить локальний характер. Мова йде про фінансування, яке здійснюється, в основному, за рахунок коштів державного бюджету. Щодо інших джерел фінансового забезпечення, то їх питома вага в загальному обсязі фінансових ресурсів залишається незначною. Інакше кажучи, різниця фінансування полягає лише в тому, що власники та користувачі земель отримують значно менше грошових коштів з державного бюджету, ніж вони одержували раніше. Збереженням залишився також менталітет суб'єктів господарювання, які списують борги кредитним інституціям, постачальникам, кредиторам тощо.

Складність налагодження механізму фінансового забезпечення фінансовими ресурсами і, в першу чергу, грошовими коштами у досліджуваному макрорегіоні полягає насамперед у тому, що нині єдиним (не завжди надійним) джерелом є бюджетні кошти, яких хронічно не вистачає. Саме така модель фінансування аграрного сектору була властива для періоду планової економіки. Тоді сільське господарство одержувало допомогу з державного бюджету за залишковим принципом.

Налагодження ефективного фінансування аграрного сектору в цілому і процесу відтворення земельних ресурсів зокрема, на наше переконання, потребує запровадження якісно нових підходів до його організації. Це пояснюється тим, що, держава, як гарант національних інтересів має дбати про такий розвиток земельних відносин, які би забезпечували суспільні інтереси, завдяки запровадженню адекватної політики щодо фінансування землі – стратегічного ресурсу держави.

Деструктивність відтворювального процесу, що має нині місце в аграрному секторі Карпатського макрорегіону пояснюється не лише недостатнім обсягом бюджетного фінансування, а й недосконалістю розподілу фінансових ресурсів, відсутністю науково-обґрунтованої системності, нівелюванням пріоритетності напрямів першочергового виділення коштів. Нині переважаюча частина коштів направляється державою, в першу чергу, на ліквідацію наслідків природних катаклізмів, здешевлення кредитів, розробку та запровадження нових сортів рослин та виведення порід тварин, покриття різниці у цінах, погашення кредитів, організації багатьох преференції тощо. Безперечно, фінансування цих складових відтворювального процесу є доцільним і важливим, оскільки завдяки їм зменшується ризик можливих негативних наслідків діяльності власників і користувачів земель в сільському господарстві. Разом з тим, на наше глибоке переконання, наявна нині модель фінансування сільськогосподарського сектору економіки є недосконалою, і тому потребує заміни. Мова йде про те, що організація фінансової допомоги держави на «загал», або залежно від обставин, кон'юнктури, що часто має місце у відтворювальному процесі аграрного сектору, спричиняє до втрати, «вимивання» головного, завдяки якому забезпечується успішний стратегічний розвиток сільського господарства.

Головним напрямом фінансування сільського господарства повинен стати процес відтворення земельних ресурсів, який поєднує збереження, охорону, поліпшення та використання земельних угідь. Усі інші напрями бюджетного фінансування також є важливими та потрібними, однак, стосовно головного засобу виробництва вони є похідними, вторинними.

Підкреслюємо, ми не заперечуємо щодо використання сформованих напрямів фінансування державою всього відтворювального процесу в сільськогосподарському секторі економіки, однак серед «загалу» доцільними є виокремлення головного, стратегічного, такого, що забезпечуватиме розв'язання загальнонаціональних інтересів.

Варто зазначити, що фінансування потреб відтворення земельних угідь в умовах перехідної ринкової моделі за рахунок бюджетних коштів сьогодні у досліджуваному макрорегіоні потребує посилення регуляторних дій державних інституцій. Насамперед це стосується подолання певної деструктивності, щодо власників та користувачів земельних ділянок (паїв), недостатнього розвитку сільськогосподарських підприємств, відсутності ринку земель, несформованого землеустрою тощо.

Деструктивність певною мірою зумовлена нинішньою аграрною політикою держави, яка часто змінюється, а також відсутністю стратегічної економічної моделі відтворення земельних ресурсів, яка б була зорієнтована на системне, комплексне та довготривале фінансування заходів збереження, поліпшення, охорони та використання сільськогосподарських угідь.

Найбільш важливим і першочерговим кроком щодо організації фінансування процесу відтворення земельних ресурсів є розрахунок потреби фінансових ресурсів. Нині такі розрахунки відсутні, що ускладнює виділення коштів з державного бюджету для потреб збереження, поліпшення, використання та охорони земель.

Зважаючи на проголошену децентралізацію економіки, доцільним є також проведення розрахунку потреб обсягів фінансування в межах адміністративно-територіальних утворень. Це має стосуватися кожного населеного пункту (село, селище, поселення), району, області. Завдяки такому підходу буде одержано об'єктивну характеристику, інформацію щодо потреби регіону у фінансових ресурсах необхідних для забезпечення відтворювального процесу земель аграрного сектору. Зважаючи на значну територіальну асиметричність областей України, розрахунок фінансової потреби може здійснювати також за природно-кліматичними зонами, соціально-економічними районами або макрорегіонами.

Ми пропонуємо такі розрахунки здійснити у межах Карпатського макрорегіону, який об'єднує Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та Чернівецьку області. Потреба саме такого підходу до розрахунку фінансування особливостями та перевагами: по-перше, регіони, що входять до складу Карпатського макрорегіону, мають однакові природно-кліматичні умови; по-друге, відтворення земельного фонду пов'язано з гірською та передгірською зонами; по-третє, певним чином унеможливиться адміністративний підхід до виділення грошових коштів, оскільки фінансування стосуватиметься не кожної області зокрема, а макрорегіону; по-четверте, досліджуваний макрорегіон поєднаний спільними економічними, історичними, національними, етнічними, культурними та іншими важливими особливостями. У кінцевому розрахунку буде забезпечено реальне запровадження принципу децентралізації соціально-економічного розвитку України.

Проведення розрахунків потреби фінансування земельних ресурсів потребує у досліджуваному макрорегіоні створення певних передумов та організаційних заходів. Зокрема, це сто-

сується проведення насамперед генеральної інвентаризації земельних ресурсів, колишніх сільськогосподарських підприємств. Мова йде не лише про організацію обліку земель нинішніх користувачів і власників, а всього земельного масиву, що перебував у підпорядкуванні сільськогосподарського сектору економіки до початку проведення земельної реформи. Проведення генеральної інвентаризації, дасть можливість одержати інформацію щодо площі земель вилучених з аграрного сектору, встановити цільове використання їх нинішніми власниками та користувачами, а також виявити обсяг та структуру покинутих та незадіяних земельних угідь.

Передумовою адресного, цільового та науково-обґрунтованого фінансування є також проведення заходів щодо збільшення земельних площ агроформувань шляхом об'єднання та укрупнення земельних ділянок (паїв), що забезпечуватиме організацією їх відтворення, згідно з вимогами ринкової економіки.

Процесу надходження бюджетних коштів для сільського господарства Карпатського макрорегіону мають також передувати заходи, спрямовані на створення сучасного земельного кадастру, запровадження заходів з формування оптимального землеустрою.

Зазначимо, що організація та практичне запровадження власне самих передумов також потребує формування адекватної державної аграрної політики, яка б була зорієнтована на фінансування цих заходів, як складових єдиного, комплексного, системного процесу відтворення земельних ресурсів.

Рівень забезпеченості фінансування передумов відтворення земельних ресурсів значною мірою визначатиме майбутню динаміку витрачення коштів збереження, поліпшення та охорони земель має певну межу, обмеженість. Більше потреб підвищення ефективності земельного господарства певним чином породжує у нинішніх власників та користувачів земель безвідповідальне ставлення до їх використання, розподілу тощо. Крім того, вступ країни до СОТ значно обмежить фінансову допомогу держави аграрному сектору, що потребує запровадження альтернативи.

Державне фінансування процесу відтворення земельних ресурсів крім визначення його загального обсягу в Карпатському макрорегіоні потребує запровадження заходів, спрямованих на визначення їх адресності (персоніфікації), знаходиться близько 75 % усіх сільськогосподарських угідь сьогодні не є виправданим ні економічно, ні організаційно. Крім того, воно пов'язане з можливими втратами бюджетних коштів.

Нині у аграрному секторі Карпатського макрорайону є по-

треба створення нових і реорганізація більшості вже функціонуючих сільськогосподарських підприємств. Саме сільськогосподарські підприємства, незалежно від форм власності, розміру землеволодіння є тими інституційними одиницями на розвиток яких слід спрямовувати фінансові ресурси держави. Очевидним є те, що в оглядовій перспективі більшість із них самостійно, за рахунок власних джерел зможе фінансувати заходи відтворення належних їм земельних ресурсів. Нині ж у Карпатському макрорегіоні коштів підприємств для проведення заходів збереження та поліпшення земель недостатньо, про що переконливо засвідчує значна мінливість динаміки показника рентабельності сільськогосподарського виробництва (табл. 1).

Таблиця 1.
Рентабельність сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах Карпатського макрорегіону (у відсотках)

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Закарпатська	22,9	-24,4	4,4	0,4	4,6	-4,5	-1,8	-4,0
Івано-Франківська	26,5	-6,8	-0,6	-6,6	15,7	5,4	-1,1	-16,7
Львівська	27,2	-18,2	-3,4	-6,9	18,1	12,5	7,9	22,6
Чернівецька	29,0	-4,8	12,8	-7,9	-7,3	8,6	4,2	-9,6

За даними статистичного щорічника “Сільське господарство України” за 2006 р. Держкомстат, 2007. С. 211.

Практично в усіх областях досліджуваного макрорегіону, за винятком Львівської, за 2000-2006 рр. виробництво сільськогосподарської продукції було збитковим, що унеможливило виділення коштів на потреби фінансування процесу відтворення земельних ресурсів.

Ринкова модель господарювання, на відмінну від командно-адміністративної, потребує створення таких сільськогосподарських підприємств, які б забезпечували відтворювальний процес на умовах самофінансування, були конкурентоспроможними та швидко пристосовуватись до мінливості ринкових відносин.

Створення сільськогосподарських підприємств, як найважливіша передумова організації та забезпечення державного фінансування забезпечить розв'язання завдань формування сучасного державного земельного кадастру, визначення бонітету ґрунтів, формування належного землеустрою, а також інших важливих завдань єдиного процесу відтворення земельних ресурсів. Одночасно будуть проведені заходи з поліпшення компактності розташування земельних ділянок сільських домогосподарств. За офіційними даними статистики, у 2006 році 92,9 % домогосподарств володіли земельними ділянками (паями), які знаходились у різних земельних масивах, середня віддаленість земельних ділянок становила 2,1 км. (За даними статистичного щорічника «Сільське господарство України» за 2006 р. Держкомстат, 2007. С. 211).

Нині, на наше переконання, бюджетне фінансування заходів відновлення, збереження, поліпшення, охорони та використання земель у сільському господарстві Карпатського макрорегіону доцільно здійснювати шляхом створення аграрних підприємств ринкового типу. Фінансування має ґрунтуватись на взаємозв'язку держава-аграрне підприємство.

Певна фінансова допомога потрібна також нині іншим аграрним формуванням, насамперед домогосподарствам. Мова йде про селянські господарства, які ведуть відтворювальний процес, забезпечуючи при цьому належні агротехнічні вимоги, екологію. Одночасно значна частина продукції реалізується ними за державними контрактами.

Фінансування відтворювального процесу в сільському господарстві Карпатського макрорегіону можна забезпечити також за рахунок інших власників фінансових ресурсів. Ними можуть бути банківські структури, пенсійні фонди, кредитні спілки, страхові компанії, різного роду фонди тощо. Досвід високо-розвинутих країн, засвідчує про реальну участь зазначених інституцій у фінансуванні потреб відтворення аграрного сектору. Завдання полягає лише в створенні умов та мотивації їх до фінансування в межах досліджуваного макрорегіону.

Недостатньо задіяним джерелом фінансування відтворення земель аграрного сектору нині залишаються також кошти населення, що є найбільш характерним саме для досліджуваного макрорегіону.

Висновки. Відтворювальний процес у сільському господарстві Карпатського макрорегіону гальмується через низький рівень його фінансового забезпечення. Особливо бракує фінансових ресурсів для потреб відтворення земельних ресурсів,

як найважливішого засобу виробництва в сільськогосподарському секторі економіки.

Фінансові потреби сільськогосподарських підприємств нині забезпечуються в основному за рахунок коштів державного бюджету, яких явно не вистачає. Крім того, в макрорегіоні не вироблено концепції, стратегії фінансування, оскільки в більшості випадків виділення бюджетних коштів спрямовується на фінансове забезпечення поточних потреб. Інакше кажучи, в макрорегіоні не вироблено напрямів фінансування з урахуванням їх значущості та першочерговості. Найважливішим напрямом державного фінансування має бути процес, пов'язаний зі збереженням, поліпшенням, охороною та використанням сільськогосподарських угідь.

Виділення процесу відтворення земельних ресурсів як окремого напрямку фінансування потребує проведення певних передумов, серед яких найбільш важливим є формування сучасних високотоварних сільськогосподарських підприємств ринкового типу. Організація фінансування в своїй основі має ґрунтуватися на взаємовигідних зв'язках суб'єктів підприємницької діяльності та державних інституційних одиниць.

Фінансування процесу збереження, відтворення, поліпшення та охорони земель найбільше потребує коштів державного бюджету на початковому періоді його організації та становлення. Подальше забезпечення фінансовими ресурсами має здійснюватися за рахунок власних джерел сільськогосподарських підприємств.

Недостатньо задіяними джерелами фінансування потреб аграрного сектору Карпатському макрорегіону є також пенсійні та страхові фонди, кредитні спілки тощо.

Література

1. Антоненко І., Дзюбенко О. Формування ринкового орієнтованого фінансового механізму лісового господарства України // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 73-79.
2. Бородіна О.М. Державне сприяння розвитку аграрного сектору економіки: виклики часу // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 8-11.
3. Мармуль Л.О., Танклевська Н.С. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 75-80.
4. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 111-116.